

NATURNYT

3/2017 - december

Biologisk Forening for Nordvestjylland
Ørhagevej 189, Klitmøller, 7700 Thisted

Foreningen har til formål at øge kendskabet til og interessen for naturen i Nordvestjylland.

Tidsskriftet Naturnyt udgives 3-4 gange årligt, og derudover udsendes medlemsskriftet BFN-Nyt med meddelelser og oplysninger om ekskursioner, foredrag, kurser m.m.

Kontingent 2018

Indmeldelse i foreningen kan ske ved indbetaling af kontingent på gironummer 6 58 67 24 eller bankoverførsel 1551 0006586724

Ordinære medlemmer	= kr. 230,00
Unge under 21 år	= kr. 100,00
Ekstraordinære medlemmer (fami­liemedlemmer, som ikke modtager materiale)	= kr. 50,00
Firmamedlem	= kr. 1.000,00

Glæd en naturven - tegn et gavemedlemskab

Du kan give et medlemskab af BFN ved at indbetale kontingentet, hvis du samtidig angiver både indbetalers og modtagers navn og adresse.

Naturnyt 3 : 2017

46. årgang

Oplag: 550 stk.
Tryk: Dantryk A/S, Hurup
Omslag: Rørdrum
Foto: Poul Holm Pedersen

ISSN 0903-4749, Copyright BFN

Redaktion af dette nummer:

- Jan Salmonsens, tlf. 97 97 51 48,
salmonsens@pc.dk
- Willy Mardal, tlf. 97 93 91 45,
willy@mardal.dk
- Elly Hansen, tlf. 29 46 75 53,
iegranlyst@mail.dk

Indholdet i bladets artikler er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med foreningens holdninger.

På foreningens hjemmeside kan du læse mere om BFN samt orientere dig om aktuelle arrangementer.

Adressen er

www.bfn-nyt.dk

Gamle årgange af NATURNYT

Årgang 1973-2002 (enkelte numre kan mangle) - samlet pris for alle, ca. 90, hæfter: 100 kr.
Årgang 2003-2008: 50 kr. pr. årgang
Årgang 2009-2013: 100 kr. pr. årgang
+ evt. forsendelse - Indbetaling kan ske på foreningens giro eller bankkonto.

Bidrag til Naturnyt

Redaktionen modtager meget gerne bidrag til bladet; artikler, fotos og tegninger, især vedrørende den nordvestjyske natur.

Deadline for de næste to numre:

Naturnyt nr. 1 : 2018: 15. marts 2018
Naturnyt nr. 2 : 2018: 1. august 2018

Lad naturen i fred

Marsmændene var væk og kun rumfartøjerne var tilbage, da jeg i efteråret besøgte ét af Thys flotteste udsigtspunkter, nemlig Isbjerg i Hanstholm-reservatet ved Nors Sø.

Realdanias kampagne Stedet Tæller har i samarbejde med Naturstyrelsen etableret en toiletbygning ved parkeringspladsen, opsat nye skilte og lavet en lille vandrerute med trappe op til udsigtspunkterne på Isbjerg.

Udsigt over Nors sø fra Isbjerg. Foto: Karl Kristensen.

Alt sammen fine tiltag, som forbedrer adgangen til Isbjerg og leder publikum rundt på den etablerede sti - forhåbentlig med det resultat, at de mange besøgende undgår at bevæge sig længe ud i reservatet.

Som et naturfremmed element er der placeret 12 aluminiumspodier både nedenfor og oppe på selve Isbjerg. I denne del af naturen er der også en del bunkers fra 2. verdenskrig, men de forsvinder da heldigvis lidt efter lidt. Nu får vi så nye monstre i naturen.

Ifølge Realdania repræsenterer podierne en helt ny opfattelse af naturen. ”Fra at være noget, vi ser på, til at være noget, vi befinder os i og er en del af”, skriver Realdania på deres hjemmeside.

Aluminiumspodierne er imidlertid snarere forurening af naturen, og på den måde er de med til at ødelægge den ellers fantastiske naturoplevelse, som mange mennesker igennem årene har fået ved at besøge Isbjerg. Den storhed, som findes i dette område, er beskrevet masser af gange før af dygtige forfattere med et for-

hold til naturen. Vi færdes i naturen og er en del af naturen, og det kan vi godt selv finde ud af. Storbyens projektmagere er nok ikke de rette til at lære folk at færdes i naturen.

At tale om en ny naturopfattelse er derfor noget vrøvl – og heldigvis for det. Naturen er trængt i Danmark, så vi har en særlig forpligtelse til at bevare de få steder, hvor der er stor og autentisk natur. Disse klenodier skal bevares for eftertiden uden brug af såkaldte arkitektoniske greb.

Arkitektur og kunst kan sagtens spille sammen med natur andre steder, for eksempel de mange steder med bynær natur. Men lad være med at bruge naturfremmede og i dette tilfælde miljøbelastende elementer i landets bedste naturområder.

Poul Nystrup Christensen

På plantesafari i Nationalpark Thy

Tekst & fotos af Michael Straarup Nielsen

I Danmark har vi noget unikt. Noget, som kun findes få andre steder i verden. Et vidtstrakt klithedenslandskab, der strækker sig langs den jyske vestkyst. Nationalpark Thys storslåede strækninger udgør essensen af den danske vestkyst. Her finder man den åbne hvide klit, hvor sandet flyder, den fikserede klit, som vidner om svundne tiders enorme sandflugt og ikke mindst klitheden, som strækker sig kilometervis ind gennem landet. Det er naturligvis også netop i Nationalpark Thy, at man finder de berømte lobeliesøer, som har navn efter den lille nøjsomme Tvepibet Lobelie, en af klokkeblomsternes nære slægtninge, som gror på bunden af særligt rene søer.

Tvepibet Lobelie

Jeg er biologistuderende og har i juli måned 2017 lånt biologisk instituts sølvgrå Grand Vitara, som hjælper mig med at komme frem i det nordvestjyske landskab. Jeg er kommet til Thy for at samle data til mit afsluttende specialeprojekt i biologi på Aarhus Universitet. Bilen lugter lidt af fisk, da marinbiologerne også anvender den i deres feltarbejde, men så snart jeg er inden for nationalparkens grænser, begynder duften af revling og nåleskov at indfinde sig. Duften fylder mig med ren nostalgi, da jeg i hele mit liv er kommet meget i det vestjyske. Denne følelse er en af grundene til, at det er her mit specialeprojekt skal foregå.

Jeg indlogerer mig i den gamle tjenestebolig ved Lodbjerg Fyr. I gamle dage boede her tjenestefamilien, som assisterede fyrmesteren og hans familie i den daglige drift af fyret og det tilstødende husdyrbrug. I dag benyttes huset oftest af studerende, der laver undersøgelser i nationalparken. Det fjerntliggende fyr er placeret i den yderste del af Lodbjerg Klitplantage, som ligesom mange andre klitplantager er oprettet for at forhindre, at den altødelæggende sandflugt skulle sprede sig til afgrøder, landsbyer og gårde. I dag er skoven tæt og næsten uigennemtrængelig. På trods af den fjerne beliggenhed føler man sig aldrig alene på Lodbjerg Fyr. Ikke om sommeren. Fyret er et turistcenter, hvor mennesker fra hele verden kan nyde udsigten ud over den sidste danske vildmark. Min forskningsbase i hele juli måned bliver derfor den gamle tjenestebolig, hvorfra jeg hver morgen kører i felten for at indsamle data.

Jeg er netop kommet for at undersøge de ikoniske lobeliesøer, som er spredt ud over hele nationalparken. Jeg vil vide mere om, hvordan det står til med dem, om der er noget, der truer deres tilstand, og hvad vi kan forvente, at der sker med dem i fremtiden. For klitlandskabet er en

dynamisk størrelse, som hele tiden ændrer sig. Hvis vi ser blot 150 år tilbage, var det et helt andet landskab. Det var før de fleste klitplantager blev plantet, og hvor sandflugten stadig kunne omtales som en naturkatastrofe, der skulle bekæmpes. Dengang var sandflugten ganske naturlig, ligesom man ser det ved Råbjerg Mile. Enorme mængder sand kunne med vinden transporteres over relativt store afstande og langsomt skabe de klitter, som vi ser i dag. Klitterne formes af de såkaldte ”klitdannende planter” Sand-Hjælme og Sand-Star, som trives i det løse sand og med sit udstrakte rodsystem fikserer sandet i de høje formationer. Således kan klitterne vokse og vokse, idet disse planter kan tåle tildækning af op til 1,5 meter sand og blot gror op igennem for igen at sætte flere rødder. Mange af søerne og klitlavningerne i nationalparken skyldes også den voldsomme dynamik i landskabet. Vinden har i tørre perioder været i stand til at blæse sand væk helt ned til grundvandet. Disse afblæsningsflader er efterfølgende blevet fyldt med vand og udgør i dag de lavvandede klare søer, hvor lobelien bor. Grunden til, at vi ikke ser den samme grad af sandflugt i dag, skyldes især menneskets indblanding. Man plantede klitterne til med Sand-Hjælme og dæmpe sandflugten inde i landet med de tætte klitplantager. I dag holdes stort set hele det danske klitlandskab fast i en formation, som vidner om fortidens vildskab.

Mit feltarbejde denne sommer består udelukkende af floraundersøgelser i 50 af de over 200 søer, der findes i Nationalpark Thy. I søerne udlægges otte såkaldte ”transekter”, som er linjer, der går fra bredden og et vist stykke ud i søen. Langs disse transekter skal alle vandplanter findes og noteres i et skema. Det er et langsommeligt arbejde, men ikke uoverkommeligt,

da Mikael Sønderkov og Jørgen Nordkvist, to af nationalparkens frivillige plantekyndige, gav en uundværlig hånd med i arbejdet. Det er ikke kun hjælpen til arbejdet, jeg skylder dem stor taknemmelighed for, men også for selskabet, som er kærkomment, når man færdes i det ellers mennesketomme landskab i de yderste dele af klitheden. Meget af tiden går dog med at lære mange af de særegne og sjældne vandplanter at kende. Og det er netop i kendskabet til planterne, at jeg finder glæden i dette arbejde. For Nationalpark Thy gemmer i sandhed på nogle sære planter.

Lavvandede søer med et rigt planteliv

I det følgende er det kun fokus-arterne, der er nævnt med videnskabelige betegnelser.

Gulgrøn Brasenføde.

De klare lavvandede søer, som jeg er kommet for at undersøge, har deres helt særegne flora. På steder med bar sandbund gror de kræsne og nøjsomme grundskudsplanter. De er altid et kærkomment syn, for hvis der er en sund mængde grundskudsplanter, så ved man altid, at vandkvaliteten er i top. Denne gruppe planter omhandler i Thy fem arter: Tvepibet Lobelie, Strandbo, Sortgrøn Brasenføde, Gulgrøn Brasenføde og Sylblad. Alle er sjældne i Danmark,

og alle foretrækker en bar sandbund og klart vand, så lyset kan nå ned til bunden, hvor de gror. Det er netop derfor, at disse næringsfattige, lavvandede søer i Thy er blevet hjemsted for disse planter. For i et næringsfattigt miljø begrænses fremvæksten af den grønne algesuppe, som ellers ville stjæle lyset fra de små planter. Tvepibet Lobelie *Lobelia dortmanna* er måske den mest kendte af grundskudsplanterne. I juli måned står den med sine smukke hvidblå blomster, som når op over vandoverfladen. I dybere og meget klare søer kan lobelies findes ned til to meters dybde. På trods af dybden stræber planten alligevel efter at blomstre over vandet, og den ses ofte med 1,5 meter lange stilke, som lige akkurat ikke kan nå vandoverfladen. Blomsterne ender da med at blive lukkede og selvbestøvende. Således kan tætte bestande af Tvepibet Lobelie danne finurlige stilkeskove under vandet. Den har sit navn efter bladenes udseende, som til forveksling ligner små oversavede jagtgeværer, når de rives over.

Strandbo *Littorella uniflora* er den mere almindelige grundskudsplante. Den hedder sådan, da den bor på søbredden eller på ”strandbredden” af søen. Den gror aldrig særligt dybt, men findes ofte på land, hvor den får et helt andet og mere kraftigt udseende end undervandsformen,

Strandbo.

og hvor den kan danne tætte plæner. Det er også på land, at Strandbo giver sig til at blomstre. Den laver små fine støvknapper, som blaffer i vinden og kan give en tæt bestand et helt levende udseende. Blomsterne er uanseelige og vindbestøvede ligesom hos sine nære slægtninge i vejbredfamilien *Plantaginaceae*. Under vand blomstrer Strandbo ikke, men skifter til en uhyre effektiv vegetativ strategi og spreder sig med lange udløbere, der skyder i alle retninger ligesom jordbær.

På meget heldige dage støder man også på brasenføde *Isoetes sp.* De kan ligne Strandbo utroligt meget, men er af en helt anden afstamning. Brasenføde er nemlig en karsporeplante, altså en plante, som ikke blomstrer, men danner sporer. Pudsigt nok er den ikke beslægtet med bregner, men derimod nærmere med ulvefod, som vi vender tilbage til senere. På trods af de mange sporer, som planten danner, ser man sjældent brasenføde stå tæt. Jeg har undersøgt Storevand i Hanstholmreservatet, hvor vi kun fandt ét enkelt individ af Sortgrøn Brasenføde *Isoetes lacustris*, hvilket tyder på, at den har det svært, hvor den gror. Denne sommer har vandstanden været særligt lav, og det har derfor været nemmere at finde brasenføde, som ellers normalt gror på dybt vand. Vi var heldige at finde

de både Sortgrøn Brasenføde og Gulgrøn Brasenføde *Isoetes echinospora*, hvor sidstnævnte ellers er så sjælden i Danmark, at den efter lovgivningen er blevet fredet ligesom alle orkidéerne.

Den sjældneste og mystiske grundskudsplante er dog Sylblad *Subularia aquatica*. En lillebitte uanseelig sag, som normalt lever i de samme omgivelser som ovennævnte. Planten er af korsblomstfamilien og er derved beslægtet med sennep, karse og raps.

Dens små fine hvide blomster bestøves ligesom Lobelie og Strandbo over vandet i lavvandede perioder. Historien om denne art er dog ikke videre opmuntrende. Sylblad er ifølge BFN's Naturdata ikke fundet siden 2011. Dengang var det i Førby Sø, hvor kun et enkelt individ blev fundet. Jeg var heller ikke heldig at finde planten, selvom jeg havde den i tankerne gennem hele undersøgelsen. Jeg krydser fingre for, at Sylblad stadig gemmer sig i en uberørt klithedesø et sted i nationalparken.

Udover de karakteristiske grundskudsplanter byder nationalparkens søer på et væld af andre særlige arter. I en stor håndfuld klithedesøer findes den særlige sumpbregne kaldet Pilledrager *Pilularia globulifera*. Den gror i kanten af næringsfattige søer på sandbund, men også ofte på tykke lag af dynd. De, der ikke kender til den, vil muligvis forveksle den med en tot græs. Men når man kommer helt tæt på, ser man tydeligt, hvordan bladene folder sig ud som små bispestave, ligesom det ses på de større arter af bregner. Det finurlige navn kommer af plantens vækstform. Den breder sig ud over substratet, og når den står oven vande, påbegynder den, ligesom Strandbo, sin formeringsstrategi. Det er nemlig oven vande, at den danner de små sporekamre eller "piller", som skal sørge for artens spredning. Ved modning åbner disse piller sig,

og sporerne frigives. Pilledrageren har for mig været årsag til megen jubel i felten, da jeg flere gange stødte på den, hvor jeg ikke havde regnet med det. Det har givet ophav til op mod 10 nye lokaliteter, som nu er kendt af nationalparken. En anden grund til glæden ved synet af denne art er dens internationale status som "truet". Flere steder i Europa er Pilledrager i stærk tilbagegang, så det er meget opmuntrende, at Nationalpark Thy huser en god håndfuld sunde bestande.

Efterhånden som jeg har undersøgt mange af de sure, lavvandede klithedesøer, bliver floraen mere og mere forudsigelig. En på landsplan sjældne art som Tvepibet Lobelie bliver noget, man forventer, når man færdes ved søerne. Men for at mit datasæt ikke bliver for ensformigt, skal det indeholde en bred vifte af forskellige søtyper. Derfor tager jeg en dag til Blegsø, som ligger i den lukkede del af Hanstholmreservatet. Undersøgelserne er naturligvis med tilladelse fra Naturstyrelsen, da der her er tale om noget af det "allerhelligste" i Nationalpark Thy. Søen er en uberørt perle, en såkaldt karstø, som ligger i en fordybning i kalkundergrunden. I området omkring Tved Klitplantage og Nors er der enorme mængder kalk i undergrunden, og søerne her bærer præg af det. I disse kalkholdige søer er plantesamfundene

Pilledrager med "piller".

Våddragten er et uundværligt værktøj i de dybere søer.

ganske vist markant anderledes end i de sure søer længere sydpå. Bleg sø er dyb og jeg anvender her en våddragt og dykkermaske i stedet for vandkikkert. Det lader mig komme meget længere ud uden at risikere den alt for velkendte følelse af kolde vandfyldte waders. Da jeg forsigtigt træder ud i søen første gang, går det hurtigt op for mig, hvorfor netop denne sø er noget helt særligt. Søens vand er utroligt klart, og så snart jeg tager dykkermasken på og ser nede i vandet, viser der sig en mangfoldig planteskov, som adskiller sig fra alt andet, jeg indtil videre har set. Naturligvis findes lobelien også i dette klare vand, men den står her side om side med Hjertebladet Vandaks, Græsbladet Vandaks, Nåle-Sumpstrå, Hår-Tusindblad og Busket Kransnål. De lange planter vokser fra bunden og langt op i vandet og danner smukke landskaber, hvor Gedden gemmer sig og lur efter sit bytte. Busket Kransnål er en særlig vækst. Det er en type alge, som kan danne tætte bestande i disse kalkholdige søer. Et sikkert kendetegn for en kransnålalge er den fæle stank, der fremkommer ved knusning. Jeg må straks i gang med identificeringsarbejdet, alt imens Jørgen Nordkvist sidder inde på bredden

og er klar til at notere de arter, jeg råber op.

Søen er stor, og Jørgen og jeg arbejder der hele dagen for at blive færdige. Vi er ikke alene hele tiden, da der pludselig dukker en gammel rød traktor op på højedraget bag os. En af Naturstyrelsens ansatte står ud af køretøjet og trasker hurtigt og målrettet hen mod Jørgen og mig. ”Hvad laver I?” spørger han, da jeg går ham i møde. Jeg forklarer ham om vores arbejde og om tilladelsen, og han erkender, at han af og til må skræmme fiskere væk fra den fredede sø. Efter en dags arbejde på dette smukke sted forstår jeg fuldt ud, hvorfor man så inderligt ønsker at bevare det i en uberørt tilstand.

På skattejagt i nationalparkens afkroge

De lange dage med vegetationsundersøgelser og lange gåture i svært fremkommeligt terræn kan efter et par uger tage pusten fra de fleste. Derfor bliver der af og til brug for en fridag til at restituere sig. Og findes der en bedre måde at genvinde kræfterne på end at gå på jagt efter nogle af de terrestriske planter, man finder på

egnen? Nationalparken er jo ikke mindre end et sandt skatkammer for enhver botaniker!

Efter et par gode snakke med nogle af de lokale plantefolk samt ansatte i nationalparken har jeg fået tips om en håndfuld lokaliteter, hvor Thys sjældenheder befinder sig. Jeg bliver udstyret med en felt-gps og en anmodning om at beskrive bestandenes tilstand, udvikling eller tilbagegang. Det er netop dette betydningsfulde arbejde, som Naturens Besøgsvenner står for. Lokaliteterne hemmeligholdes her, men jeg skal gøre mit bedste for at beskrive de skønheder, jeg er stødt på.

Sære tilpasninger på den fugtige hede

De fleste forbinder vel hedelandskabet med lyng, revling, pors, tyttebær og mose-bølle. En stor del af planterne yndes endda som snapseurter. Selv er jeg tilhænger af porsens bittersøde bidrag til en klar flaske vodka.

Spørger man den brede befolkning, er det nok de færreste, der tænker over den interessante minoritet af orkidéarter, der gemmer sig i det vestjyske. Mange, som jeg taler med i mit arbejde som formidler i Botanisk Have i Aarhus, bliver tilmed overrasket over eksistensen af orkidéer i Danmark i det hele taget. Så hvad er en orkidé? Jo, orkidéer er planter, der tilhører orkidéfamilien. Det er en af de største og mest mangfoldige plantefamilier med op mod 30.000 arter og hele tiden med nye tilkomme-re. De fleste orkidéer hører hjemme i tropiske regnskove, men trods dette har et pænt udvalg tilpasset sig det nordiske klima. Den nemmeste orkidé at finde i nationalparken er Plettet Gøgeurt *Dactylorhiza maculata ssp. maculata*. Mange orkidéer i Danmark kaldes gøgeurter, ikke et navn for en bestemt slægt, men en fællesbetegnelse for flere slægter. Det siges, at navnet er opstået, fordi gøgeurterne blomstrer, når gøgen kukker, og gøgens ”kuk-kuk” er efterhånden også blevet et fast indslag, når jeg er på orkidéjagt.

Plettet Gøgeurt hører hjemme på fugtig

næringsfattig bund, hvilket gør den ufrugtbar hedetørv til et perfekt hjemsted for arten. Til tider kan Plettet Gøgeurt findes i hundredevis, og jeg var heldig at se bestandene i fuldt flor. Blomsterne bestøves af ivrige humlebieer på jagt efter nektar. Når humlebieerne stikker hovedet ind i blomsten, banker de hovedet ind i en speciel designet klæbeskive, hvorpå der sidder et såkaldt polliniet, som er pakket med pollen. Polliniet hæfter sig fast på bien, som med sit nyerhvervede ”gevir” flyver videre til næste blomst, hvor pollenet afsættes, og bestøvningen er i hus. Dette er en typisk mekanisme hos mange orkidéer. Når befrugtningen har fundet sted, danner orkidéen tusindvis af frø, der spredes som støv med vinden. Disse små frø skal dernæst lande uendeligt heldigt på et sted, hvor de helt rigtige svampe kan gro ind i frøet og tilføre det næring. Orkidéens frø opfostres altså af svampe, indtil planten er stor nok til at kunne klare sig selv. Har man ikke set orkidéfrø før, er det blot at fatte den nærmeste vaniljestang og skære den midt over. De små sorte vaniljekorn er nemlig frøene fra den mexicanske vanilje-orkidé, som giver smag til så mange typer af desserter, kager og drikkevarer.

Plettet Gøgeurt er ikke den eneste orkidé, man finder på den fugtige hede. Hvis man har erfaring med at finde en nål i en høstak, kan man i Thy finde Danmarks mindste orkidé, Hjertelæbe *Hammarbya paludosa*. I sjældne tilfælde kan den lille grønne plante nå en højde på 15 cm, men den er ofte ikke højere end 7 cm. Den vokser i det sure miljø i klitlavninger og hængesæk, hvor den gerne står i blottede sphagnumpuder. Sphagnummos er uhyre god til at holde på fugten. Det er bl.a. grunden til, at det usparsomt bliver anvendt i plantesække og pottemuld. Men disse sphagnumpuder kan tørre ud til ulempe for Hjertelæbe. Derfor har orkidéen udviklet små stængelknolde (pseudobulber), som sørger for oplagring af næring og vand under ekstreme forhold. Det er en tilpasning, der ofte ses hos de tropiske orkidéer, som gror i kronen af træer, hvor vand og næring er en mangelvare. Jeg var fast opsat på at finde denne spændende orkidé, men det tog mig en halv time at opstøve tre små individer på en radius

af syv meter. Selvom jeg forventede at finde den, var det alligevel til stor jubel, da tre små grønne pinde dukkede frem af den tætte sphagnum. Min far troede ikke sine egne øjne, da jeg udpegede fundet. ”Er det virkelig en orkidé?”, spørger han med rynker i panden. Ja det er det. En meget mærkelig én.

Side om side med Hjertelæbe finder man planter med markant anderledes tilpasninger end ovennævnte. I dette tilfælde var det Langbladet Soldug *Drosera anglica*, som klarer ærterne i det næringsfattige miljø ved at være kødædende. Plantens lange blade sidder i en lille roset, og på bladene sidder talrige kirtelhår, som udskiller den glasklare ”dug”, som navngiver planten. Duggen består dog ikke af vand, men af en klistret slim, som virker som fluetape. Slimen er sød for at tiltrække nektarsøgende bytte, men indeholder også enzymer, der opløser dyr, der fanges i slimen. Næringsstoffer, som frigives fra byttet, kan derefter langsomt optages af planten. Soldug har tilmed evnen til at bevæge sine kirtelhår. Så snart et bytte fanges, vil planten rette kirtelhårene mod dyret, så det hurtigere indhylls i slim. Der findes tre arter af soldug i Danmark. Rundbladet Soldug, Liden Soldug

Langbladet Soldug.

og Langbladet Soldug. Alle findes i Thy, hvoraf Langbladet Soldug er den største og langt den mest sjældne af de tre.

Når man leder efter disse små sjældenheder i de fugtige dele af heden, støder man mange steder på en af Thys absolut største skønheder, nemlig Klokke-Ensian *Gentiana pneumonanthe*. Den er let at få øje på, da dens klokkeformede blomster har en kraftig blå farve, der ikke rivaliseres af andre farver på heden. Det særlige ved denne plante er dens værtsrolle for den meget sjældne Ensian-Blåfugl *Phengaris alcon*. En lille blå sommerfugl, som langt fra er ligeså prangende som dens værtsplante. Sommerfuglen har derimod en mærkværdig livscyklus. Den lægger sine æg på ensianens blomster, og når ægget klækkes, graver larven sig ind i frøstanden på planten og æder sig tyk og fed. Når larven har skiftet hud et par gange, lader den sig falde til jorden, hvor den håber på at blive samlet op og adopteret af en stikmyre. Myren tager larven med ned i boet og fodrer den sammen med de andre myrelarver. Ensian-Blåfuglens larver ligner og lugter nemlig meget som myrens egne larver. Når larven er fuldt udviklet, forpupper den sig og begynder transformationen til en voksen sommerfugl, hvorefter livscyklen gentages. Det bliver hurtigt indlysende, hvorfor Ensian-Blåfuglen er sjælden, da dens overlevelse afhænger af en tæt bestand af Klokke-Ensian i tæt afstand til en stor bestand af enten Almindelig Stikmyre *Myrmica ruginodis* eller Korttornet Stikmyre *Myrmica ubra*. Denne sommerfugl har bestemt ikke gjort det let for sig selv!

Side om side med Klokke-Ensian står ofte den smukke lilje-agtige plante, Benbræk *Narthecium ossifragum*. Dens gule blomster er særegne med nærmest dunede støvblade og orange støvknapper, hvilket gør den helt unik. Navnet Benbræk går mange år tilbage til dengang, hvor kvæg ofte græssede på disse fugtige hedearealer. Man mente, at når kvæget spiste af netop denne plante, fik de skøre knogler og risikerede at brække benene. Dette fænomen skyldes sandsynligvis en mangel på kalk i planterne i det sure landskab og de sumpede forhold, kørne

Benbræk.

opholdt sig i. Planten er dog stadig giftig for får, da den kan give en alvorlig lysfølsomhed og medfølgende udslet efter indtagelse.

De glubske parasitter

I nationalparken møder man et bredt udvalg af de såkaldte hemiparasitter eller halvparasitter. Det er planter, der ligesom misteltenen har grønkorn og derved evnen til at lave sukker gennem fotosyntese. Men derudover har de også tilegnet sig evnen til at snylte på rødderne af naboplanter. De fleste tilhører den sært navngivne gyvelkvælerfamilie *Orobanchaceae*, som også indeholder helparasitter helt uden grønkorn.

Når man kører langs de utallige grusstier i Thy, kan man ofte gøre et stop for at finde halvparasitter i vejkanterne. Utroligt mange steder er jeg stødt på en sød lille plante kaldet øjentrøst *Euphrasia* sp. De har et meget simpelt rodsystem, som tilkobler sig græsser for at tilegne sig den

nødvendige næring. Navnet kommer fra plantens anvendelse til at kurere smerter i øjet. Den, jeg fandt, er svær at identificere, og jeg lader den stå ved slægtsnavnet øjentrøst.

Ude på heden og i skovene finder man en anden og ret almindelig halvsnylter. Navnet er Almindelig Kohvede *Melampyrum pratense*, og den er muligvis en af de mest almindelige halvsnyltere i Danmark. Dens frø er store og kornagtige med et såkaldt myrelegeme, som er en lille hvid fedtholdig knold, som myrer elsker. Derfor stjæler myrerne ofte frøene og tager dem med hjem for at fodre ungerne med de lækre fedtstoffer. Frøene spredes derved og efterlades mange steder under jorden, hvor de spirer om efteråret. Almindelig Kohvede har ikke nogen specifik værtsplante, men den snylter på en lang række urter, træer og buske.

Den sidste og mere sjældne halvsnylter, jeg stødt på i nationalparken, var Mose-Troldurt *Pedicularis sylvatica*. I modsætning til de andre halvsnyltere findes den i moser, klitlavninger, fugtig hede og enge. På engelsk kaldes slægten for "lousewort" eller luseurt, hvilket stammer fra en gammel tro om, at kvæg, der spiste urten, blev mere modtagelige overfor lus.

De nævnte planter er kun et udpluk af de halvsnyltere, der findes i nationalparken. Der findes bl.a. flere arter af øjentrøst, Skjaller *Rhinanthus* sp. og naturligvis Snylterod, som vi vender tilbage til.

Plantagernes biodiversitet

Nationalpark Thy består ikke udelukkende af vild åben natur. De førnævnte klitplantager udgør en stor del af nationalparkens areal. Plantagerne består hovedsageligt af blandede nåletræer, og især der, hvor Sitka-Graner gror, er der ikke meget plads til anden vegetation i skovbunden. Sitka-Granen betragtes som ikke-hjemmehørende og bliver hurtigt dominerende der, hvor den plantes. Det samme gælder Bjerg-Fyr, som betragtes som invasiv, og som jævnligt fjernes fra de åbne klithedarealer.

Derimod er den smukke rødlige Skov-Fyr en hjemmehørende art. Skove med Skov-Fyr er som regel markant mere åbne mod skovbunden og efterlader lys og plads til et væld af yderst specialiserede urter i skovbunden. Oplevelserne i disse fyrreplantager og blandede granplantager står i stor kontrast til den ellers åbne og forblæste klitnatur. Herinde råder stilheden, og mosset dækker jorden med mørkegrønne bløde tæpper. Mellem disse fugtige grønne mosser gror svampe, som langsomt nedbryder de mange nåle, som er tabt af træerne. Den fugtige bund, gennemgroet af forskellige svampearter, giver ophav til specielle mykorrhizadannende planter.

Ordet mykorrhiza kommer af græsk og betyder direkte oversat svamperødder. Mykorrhizadannere er således planter, som har et symbiotisk forhold til svampe i jorden. Svampene sørger for, at planterne får tilstrækkeligt med mineraler, og planten leverer til gengæld sukkerstoffer til svampene. Vintergrøn-arterne er netop eksempler på planter, der har valgt denne strategi. Det er små fine stedsegrønne urter, som hører til lyng-familien. Jeg havde fået anvist lokaliteter for en håndfuld arter af vintergrøn, og fattede en solskinsdag min felt-gps og drog på opdagelse.

Destinationen var Tved Klitplantage, hvor Ensidig Vintergrøn *Orthilia secunda* gror. Jeg vidste, den skulle stå nær en grusvej, men da jeg søgte på koordinatet, fandt jeg først ingenting. Pludselig, under et lille nåltræ, viste der sig noget, jeg ikke kendte til. Jeg blev enormt overrasket over, hvor små disse planter i virkeligheden var. Bestanden var allerede afblomstret, men de visne blomsterblade efterlader de fineste grønne frøkapsler, som, ligesom navnet antyder, kun kigger én vej. En anden art, Liden Vintergrøn *Pyrola minor*, er langt mere almindelig i nationalparken og overvåges ikke af de frivillige på grund af sine mange stærke bestande. Den blomstrede stadig under mit besøg, da jeg en dag stødte på den lige nær en gammel rastepads. Det lykkedes mig også at finde Enblomstret Vintergrøn *Moneses uniflora*, som for nylig blev registreret i Tved Klitplantage. Den

stod markeret med en rød stok af hensyn til de travle skovarbejdere, som kører i store maskiner tæt på bestanden.

I samme familie som vintergrøn finder vi den mystiske snylterod. Den hører hjemme i den mørke og fugtige del af nåleskovene. Jeg tager på opfordring en smuttur ind i skovene nær Klitmøller. Herinde findes Glat Snylterod *Monotropa hypopitys* ssp. *hypophegea*, som er ligeså mystisk som sit navn. Ligesom vintergrøn nyder Glat Snylterod også godt af skovbundens svampe. Dog er snylterod blevet så glad for forholdet med svampene, at den næsten udelukkende lever af det. Planten er derfor uden grønkorn, kan ikke lave fotosyntese og fremstår derfor helt hvid og spøgelsesagtig. Snylterodens forhold til svampene er derved som parasit og ikke som symbiont.

Når jeg kører længere sydpå, rammer jeg Vangså. Her ligger endnu en plantage med bevarelsesværdige arter. Jeg kører ind i skoven og finder en lille lysning, hvor der for nylig er blevet fjernet et tæt krat af Sitka-Gran. Dette plejetiltag har et helt specifikt mål, da der her findes en uanselig bestand af orkidéen Knærod *Goodyera repens*. Igen er planterne uhyre små og vanskelige at få øje på, og jeg må træde var-

Knærod.

somt. Pludselig ser jeg de små klaser med nærmest dunede blomster, der snor sig om blomsterstilken. Blomsternes størrelse gør makroobjektivet på min Canon til et uundværligt værktøj. Knærod menes at være en relativt ny art i Danmark, som sandsynligvis er indvandret i takt med plantagernes udbredelse i løbet af 1800-tallet. Meget kan siges om de ensformede plantager, men denne smukke orkidé foretrækker og trives i dette miljø.

Dværgulvefod.

Ulvenes grønne fødder

Efter at have set på blomsterplanter i dagevis fik jeg pludselig lyst til at lede efter noget uden blomster. For i Thy skal man ikke snyde sig selv for de hele fem arter af ulvefod, som med lidt god vilje kan findes i nationalparken. Ved første øjekast ser ulvefødder ikke ud af noget specielt. De ligner måske lidt en blanding af mos og revling. Men de er højt specialiserede sporeplanter, som er nogle af planterigets ældste levende repræsentanter. Af ulvefodsvækster har man fundet fossiler, der kan dateres helt til perioden Silur (425 millioner år siden). Engang var ulvefødder sågar store som træer og dannede kæmpe skove, som har efterladt store kuldepoter under jorden. I dag er ulvefødderne små planter, og de er tit svære at få øje på, men det gør dem bestemt ikke mindre interessante.

Den første art, jeg stødte på, Liden Ulvefod *Lycopodiella inundata*, blev anvist af Mikael Sønderkov. Han kendte et sted, hvor en udtørret kanal skabte det helt perfekte forhold for planten. Liden Ulvefod elsker nemlig tidvis oversvømmede tørve- eller sandflader, som netop findes i klitlavninger og på fugtig hede. Igen var vi nær Tved Klitplantage, og i kanalen dannede ulvefoden talrige grønne tæpper. Her stod de tørt på denne varme sommerdag og bredte

deres jordstængler ud over den sorte tørv. Vi gik længere ind i Tved Klitplantage og fandt en anden afvandingskanal. Her står den Femradede Ulvefod *Lycopodium annotinum*. Den foretrækker fugtig skovbund, og miljøet omkring den gamle kanal skaber de helt rigtige forhold for planten samt mængder af kambregner. Femradet Ulvefod er den mest udbredte ulvefod i Danmark, men trods det er den stadig temmelig sjælden landet over.

For at finde den tredje art af ulvefod, Dværgulvefod *Selaginella selaginoides*, skal vi lidt længere sydpå. Den er spottet et hemmeligt sted nær Vandet Sø, hvor en lille bestand stadig findes. Dværgulvefod er af en helt anden familie, nemlig dværgulvefodsfamilien *Selaginellaceae*, og den er, som navnet antyder, overraskende lille. Igen måtte jeg have gps'en frem i forsøget på at opspore den lille sag. Hvad jeg først fandt på koordinatet, var dog ikke dværgulvefod men orkidéen Sump-Hullæbe *Epipactis palustris*, som var en glædelig overraskelse. Den fortæller mig nemlig, at habitatet er kalkpræget og passende for dværgulvefoden. Efter tyve minutters søgen går det pludselig op for mig, at den moslignende vækst omkring orkidéen ikke er mos, men netop den ekstremt sjældne Dværgulvefod. Nu, hvor jeg endelig havde fundet den, skulle jeg ikke gå derfra uden

Otteradet Ulvefod.

billeder, så den næste halve time lå jeg på knæ for at komme helt tæt på.

Dernæst går turen til et område nær golfbanen i Nystrup Klitplantage, hvor det skulle lykkes at finde Otteradet Ulvefod *Huperzia selago*. Den adskiller sig fra de andre ved at være meget opret i sin vækst, men trods dette ser jeg den ikke, før jeg har søgt en halv time på koordinaterne. Et lille fint eksemplar gemmer sig mellem den overfladisk næsten identiske Revling. Unikt for denne ulvefod er dens evne til at formere sig vegetativt ved at lave små kloner, der løsnes fra toppen af planten. Voksestedet må have været spækket med de mykorrhizasvampe, som alle ulvefødder også behøver, for i nærheden var der flere måtter af den sidste ulvefod på listen, nemlig Almindelig Ulvefod *Lycopodium clavatum*. Efterhånden som den næringsfattige hede- og overdrevsnatur er forsvundet i Danmark, er navnet dog blevet forældet. Nok ser man den flere steder i Thy, men på landsplan er også denne sjælden. Den kryber henover jorden med lysende friskgrønne stængler, og senere på

sommeren ses de smukke sporestande. Sporerne fra Almindelig Ulvefod har gennem historien haft en bred vifte af anvendelsesmuligheder. Det fine sporepulver antændes på ”støvform” utroligt let og har været brugt i fyrværkeri og sprængstof.

Også til fingeraftryk, talkumerstatning til gummihandsker og pilleovertræk har pulveret fundet anvendelse. I dag bruges det mest som flash- og flammepulver i teatret samt til tryllekunster.

Strandeng og klitter

Da jeg var kommet et godt stykke ind i mit feltophold i nationalparken, har jeg haft fødder i ferskvand næsten hver dag i forbindelse med feltarbejdet i søerne. Nu var tiden kommet til et lille skift. Jeg besluttede mig for at søge mod den salte kyst, hvor der unægteligt måtte forefindes en helt anderledes flora. Her skal planterne kunne tåle saltpåvirkning, udtørring, tilsanding og generelt slid fra vind og sandfygning. Altså findes her nogle enormt robuste planter. Jeg tog til den ikoniske Stenbjerg Landingsplads med de gamle hvide huse, hvor fiskerne i gamle dage opbevarede deres fiskegrej. I dag er det et yndet turistmål og et fantastisk sted at gå en tur.

Jeg drog på opdagelse efter den sjældne og totalfredede Skotsk Lostilk *Ligusticum scoticum*, som skulle findes i nærheden. Da planten på samme måde som orkidéer er fredet, må den ikke indsamles på trods af dens ellers kulinariske værdi. Det kunne i sidste ende gå hen og blive en suppe, der kunne koste mig et år bag tremmer. Så da jeg fandt den smukke velduftende skærmpilte stående i et krat af Klit-Rose, nøjes jeg med et par billeder. Denne plante står i de sandede forblæste klitter og har næsten læderagtige blade, som kan modstå strabadserne herude. Klit-Rosen, der står herude, gemmer også på en lidt sær art. Den støder jeg på, da jeg kommer længere sydpå til Lyngby. Det er ikke en plante, men en rustsvamp, som kun gror på Klit-Rose, Klitroserust

Klit-Vintergrøn.

Phragmidium rosae-pimpinellifoliae. Jeg troede først, at det var en orange larve, der sad på en gren, men det var tydeligt, at det orange groede ud over grenene mange steder på rosen. Denne svamp er sjælden i Danmark, sandsynligvis på grund af Klit-Rosens tilbagetog som følge af konkurrencen fra den invasive Rynket Rose.

Dernæst gik turen til Agger Tange. Jeg tog turen forbi denne lille fiskerby og hele vejen ned ad Aggervej til den sydlige del af tangen. Her ligger et stort strandengsområde og de såkaldte Svanesøer. Men jeg var ikke på udkig efter svaner, derimod endnu en art af vintergrøn der ynder de åbne strandenge og klitter i stedet for mørke fugtige skove, nemlig Klit-Vintergrøn *Pyrola rotundifolia ssp. maritima*. Jeg parkerede mellem surferbiler og ”folkevognsrugbrød”, da jeg kom frem. Herfra brugte jeg gps’en til at pejle og begav mig ud i landskabet. Området viste sig svært fremkommeligt, da Havtorn her står tæt, og jeg må mange steder navigere udenom. Pludselig blev det sumpet, og til min store overraskelse så jeg nogle mærkværdige blade. Det er ikke vintergrøn, men Slangetunge *Ophioglossum vulgatum*, som er en mystisk

bregne, hvis sporestand mere ligner halen af en klapperslange end en tunge. Fundet fortalte mig omgående, at jeg var kommet til en ægte strandeng, sandsynligvis med en kalkpræget leret jordbund. Jeg fortsatte og fik et chok, da en råbuk rejste sig i horisonten og gav et højt brøl i frustration over min tilstedeværelse. Vi var de eneste herude, ingen mennesker i miles omkreds. Jeg fortsatte mod målet, og kom snart til et tæt pilekrat. Der dukkede et par Maj-Gøgeurter op, som igen er typisk for et kalk-præget engareal, men de var allerede afblomstret. Dernæst fik jeg øje på tæpper af Slangetunge og tænkte, at dette måtte være det rigtige sted. Ganske rigtigt. Der mellem pilen og slangetungen stod en masse små rosetter af de fineste læderagtige runde blade fra Klit-Vintergrøn. Det er en underart af Mose-Vintergrøn *Pyrola rotundifolia ssp. rotundifolia*, som gror i moser og ligner den meget, men deres habitater er naturligvis vidt forskellige. Det var tydeligt, at der her var de helt rigtige jordbundsforhold og tilgængelighed af de vigtige mykorrhizasvampe for både Maj-Gøgeurt, Slangetunge og Klit-Vintergrøn. Jeg havde aldrig set noget lignende!

Efter at have tilbragt et par timer på strandengen vendte jeg tilbage mod bilen. Denne gang

Slangetunge.

Strand-Snerle.

var vejen nemmere, da jeg undgik det tætte krat af Havtorn. Jeg havde besluttet mig for at tage en omvej hjem. Den gik gennem Agger og op ad den sandede og smalle klitvej langs Flade Sø. Her gror nemlig den pompøse Strand-Snerle *Calystegia soldanella*. Jeg fik et chok første gang, jeg så den fra bilen, dens rosenrøde stribede blomster ligner kolossale ”hold-kæftbolsjer”. Den gror i den yderste klitrække og har ligesom mange af de andre planter, der gror her, meget kraftige og næsten sukkulente blade. Strand-Snerlen danner store frø på størrelse med perler, der er utroligt bestandige og kan spredes med havstrømmene. Således findes arten også i Storbritannien og på Nordamerikas kyster.

Den sidste vigtige kyst-art, som jeg besøgte under min udflugt, var på en anden dag på vej til Hanstholm. Min far og jeg var på udkig efter en gang frisk fisk, så vi kørte målrettet langs kystvejen nordpå. Pludseligt ser jeg noget blågrønt ud af øjenkrogen. Det måtte ganske vist være den kære Strand-Mandstro *Eryngium maritimum*. Jeg stopper op på en rastepads i nærheden, og ganske rigtigt her langs vejen stod en lille bestand af denne skønne skærmpolante. Dens hårde, stikkende blade er nogle af de

mest hårdføre, jeg har set blandt kyst-arterne, og får planten til at ligne en metallisk tidsel. Denne plante er en hård nyser! Jeg tog billeder og krydsede fingre for, at den fik lov at stå. For dette er en yndet art. En art, som nogle mennesker foretrækker i en tørbuket fremfor i den vilde natur. Af denne grund har Strand-Mandstro set en stærk tilbagegang på befærdede strande.

Vi kan gøre meget for at beskytte alle disse ejendommelige og vidunderlige planter. Vi kan oplyse gennem information og

fortællinger om deres tilpasninger, naturhistorie og levemåde. Vi kan give dem liv, rettighed og personlighed, så værdien i deres naturlige eksistens bliver åbenlys. Jeg har på mange måder set meget mere, end jeg forventede, da jeg først vendte skuden mod Thy. Folk har været overordentligt gæstfrie, og min oplevelse af landsdelen har været særdeles positiv. Jeg vil uden tvivl fortsætte med at komme herop og holde øje med nogle af de sjældne planter, da stedet er kommet til at stå mit hjerte nært. Hvem ved, måske jeg endda finder Sylblad igen en dag?

Foruden Mikael Sønderkov og Jørgen Nordkvist skylder jeg min medstuderende Thomas Alvarez, min gamle ven Nikolaj Mathies Gjørtsvang Knudsen, min far Tage Jepsen Nielsen og min kæreste Didde Haslund en stor tak for deres medvirken i feltarbejdet. Uden deres hjælp havde jeg ikke nået at færdiggøre dataindsamlingen på så kort tid.

Forfatterens adresse:
 Michael Straarup Nielsen
 Åbyhøjgård 40, 1. 22
 8230 Åbyhøj
michael.straarup.91@gmail.com

Bruden – et møde på Agger Tange

Tekst og fotos: Jørgen Terp Laursen

Bruden er det mindste blandt Danmarks otte arter mårdyr og meget overset, fordi den lever særdeles skjult. Det er også Danmarks mindste rovdyr. Den varierer meget i størrelse og vægt; totallængde 20-29 cm. Han vejer 70-140 g og hun 40-75 g. Til sammenligning vejer en Halsbåndmus 25-50 g.

Oftest ser man Bruden smutte lynhurtigt over en vej, og mange forveksler den sikkert ofte med en stor mus - fx Halsbåndmus.

Mest af alt ligner Bruden en miniudgave af en Lækat, der dog er betydelig større (totallængde 30-40 cm). Der er flere markante forskelle, som adskiller de to arter, der begge er totalfredede.

Bruden har rødbrun rygfarve – lækattens er normalt brun-gråbrun. Bruden har meget kort hale uden sort halespids, som er karakteristisk

for Lækatten året rundt. Begge arter har hvidlig bug, men Brudens kan også være gullig og har uregelmæssig grænse mellem den rødbrune ryg og hvidlige bug; hos lækatten er den nærmest en lige linje. Lækatten skifter til hvid vinterdragt, det gør Bruden ikke i Danmark, men derimod i eksempelvis Midt- og Nordskandinavien.

Vanskelig at registrere

Vi ved meget lidt om Brudens udbredelse og bestandstæthed i Danmark. Jægerne har som regel ringe erfaring med arten, blandt andet fordi arten ikke må jages. Fra 1982 blev det forbudt at fange lækatte i fælder, hvor der i denne forbindelse også blev fanget en del brude.

Forskellige undersøgelser af Lækat og Brud ved fældefangster og via spørgebreve foreta-

Bruden har forskellige løbearter. Her foregår det i spring.

Brud med Skovfirben på Agger Tange i 2013.

get af Kalø i samarbejde med jægere i perioden 1960-1970 gav ikke et entydigt billede af, hvor almindelig Bruden var sammenholdt med

Lækat (Jensen & Jensen 1973). I forbindelse med indsamlinger af pattedyr til "Dansk Pattedyr Atlas" (Baagøe & Jensen 2007) var det

*Brud på vej hjem til ungerne, men det kan være svært at skjule sig i åbent terræn.
Bemærk de næsten skjulte ben.*

Selv et skovfirben kan være et stort bytte for en Brud.

også et beskedent antal, der blev indrapporteret. I dag regnes Bruden dog for at være vidt udbredt i Danmark, men muligvis i tilbagegang pga. biotopændringer.

Altid på farten

Den smukke Brud lever ofte, hvor der er tæt vegetation med en god bestand af potentielle byttedyr. Et godt tilgroet læhegn, en kvasdyngel eller samlinger af kampesten er gode levesteder for dette lille mårdyr. Den er mere tilknyttet skov end Lækatten, men træffes også nær menneskets boliger eksempelvis i skure og udhuse. Bruden må regnes for et nyttedyr. I dag er det ofte i forbindelse med fældefangster efter mus, at arten registreres, eller den bliver fundet trafikdræbt. For et par måneder siden blev en Brud hos en bekendt fanget i en musefælde, der var opstillet i et skur til fangst af bl.a. Halsbåndmus. Bruden havde måske fået fært af mus i skuret. Men det kan være farligt at være nysgerig! Såvel Brud som Halsbåndmus måtte lade livet i to smækfælder.

I et andet tilfælde havde forfatteren i forbindelse med indsamling af småpattedyr til Dansk Pattedyratlas opstillet musefælder i Frøslev Plantage. Da fælderne skulle tilses, kunne jeg på afstand høre larm fra en af fælderne. En Brud var gået i fælden, hvori der allerede var fanget en Rødmus. Rødmusen var naturligvis død - og i øvrigt næsten ædt. Bruden, der blev sluppet fri, var formentligt også blevet tiltrukket af Rødmusen i fælden.

På småøer – nej tak!

Bruden findes ikke på flere øer eksempelvis Bornholm, Ærø, Samsø og Læsø. Det er velkendt, at man tidligere har udsat mindre rovdyr bl.a. Lækat på småøer til bekæmpelse af eksempelvis Mosegris. Det er ikke alene ulovligt, men kan også få alvorlige konsekvenser for småøernes fugle- og dyreliv. Lad os derimod se de smukke mårdyr, hvor de naturligt hører hjemme.

Bruden foretrækker levesteder med tæt vegetation og mange hullheder. Her er ofte en god bestand af Rødmus og Halsbåndmus.

Færgeboet

Bruden lever især af mus og andre smågnavere, som den kan fange nede i deres gangsystemer. Men det hører til undtagelser at se, hvad Bruden tager af byttedyr, fordi arten lever særdeles skjult. I 2013 lykkedes det mig at se et ynglested for Brud ved færgestedet på Agger Tange ved foden af den venstre side af broklappen. Besynderligt sted at bosætte sig for det lille skydyr, hvor der er larm, biler, mennesker og ofte hunde. Midt på dagen sås den ivrigt fouragerende i den høje græsvegetation 20-25 meter øst for boet.

Når den havde fanget et bytte, måtte den passere et åbent grus areal og ofte snige sig under parkerede biler, for at komme hen til sit bo. Det foregik i en rasende fart, og man skulle tro, den løb på maven, for det var meget vanskeligt at se de korte ben. Når den i få sekunder stoppede op med byttet, måske for at samle kræfter og tage bestik af situationen, lykkedes det at tage nogle fotos. Seks gange kom den med byttedyr til ungerne. Ofte sad den i kort tid uden for sit bo, inden jagten begyndte – vel for at se, om der var ”fri bane”. Der var ca. 15 minutter mellem

hver jagt, der foregik lynhurtigt. Det blev til en Spidsmus, en Markmus, en ubestemt mus og 2 Skovfirben. En uforglemmelig oplevelse. Ja, naturen er forunderlig!

Forfatterens adresse:

*Engdalsvej 81 B
8220 Brabrand
jtl@kirkeugle.dk*

Referencer

Baagø H.J. & T.S. Jensen 2007: Dansk Pattedyratlas. – Gyldendal. S.293.

Jensen A. & B. Jensen 1973: Lækat (*Mustela erminea*), Brud (*Mustela nivalis*) og lækatjagten i Danmark 1970/71.- Danske Vildtundersøgelser. Hæfte 21, Vildtbiologisk Station 1973.

Hedepletvinge i Thy

Tekst og fotos: Ib Nord Nielsen

Torsdag den 8. juni 2017 var Lars Smith og jeg på tur til engarealerne øst for Vullum Sø. Anledningen var, at vi nogle dage forinden var blevet gjort opmærksom på den sensationelle nyhed, at dagsommerfuglen Hedepletvinge *Euphydryas aurinia* var genfundet ved Vullum Sø i Nordthy.

På hjemmesiden ”Danmarks Fugle og Natur” blev der den 3. juni 2017 indrapporteret fund af Hedepletvinge: ”200 i parring set ved Søbakker (Thisted, Nordjylland)”. Det blev vi nødt til at undersøge nærmere.

Vullum Sø er en del af et Natura 2000-område på 132 ha. Naturtyperne består hovedsageligt af den kalkrige kransnålgæsø, Vullum Sø, samt en del af et sammenhængende klitområde vest

for Hjardemål Plantage. Klitområdet omfatter habitatnaturtyperne klithede, klitlavning og grå/grøn klit. Klitlavningerne har nogle steder præg af rigkær, og andre steder er der dannet en regulær hængesæk. Udover nævnte naturtyper er dagsommerfuglearten Hedepletvinge også en del af udpegningsgrundlaget. Det på trods af, at den ikke er registreret her siden 1993. Helt frem til genopdagelsen i juni 2017 blev den anset for forsvundet fra området.

Selvom plantearterne Djævelsbid *Succisa pratensis* og Thy-Gøgeurt *Dactylorhiza majalis* ssp. *calcifugiens* ikke er en del af udpegningsgrundlaget, skal deres tilstedeværelse og betydning på arealerne omtales kort.

Djævelsbid er aldeles nødvendig for Hedeplet-

Hedepletvinge på Trævekrone.

Hedepletvinge forlader Thy-Gøgeurt.

vingen, idet sommerfuglen foretrækker denne plante som værtsplante for larverne og senere overvintringssted. I sensommeren kan man finde både spin og de sorte laver på bladene, som ædes op i løbet af et par uger.

Når Djævelsbid blomstrer i august-september, kan de iøjnefaldende blåviolette blomster ses i græsset. De lange blomsterstilke er ofte meget grenede foroven, og de elliptiske, blanke, helrandede eller svagt tandede blade ligger som en roset ved jorden. Planten vokser i våde enge, grøfter, kalkkær, skovlysninger og på stier, overdrev, fugtige heder samt på sø- og åbredder, hvor der er åben og kvælstoffattig bund. Planten har fået det danske navn, Djævelsbid, fordi jordstænglen i spidsen ser afbidt ud. Sagnet siger, at djævelen bed spidsen af, fordi han misundte menneskene dens helbredende egenskaber.

I de vådere dele af lavningerne øst for Vullum Sø kan man samtidigt med den flyvende Hedepletvinge finde den smukke hvidblomstrede Thy-Gøgeurt, som er en selvstændig underart af Maj-Gøgeurt. Den er kalkskyende og vok-

ser oftest i fattigkær eller fugtige hedepartier. Thy-Gøgeurt er endemisk for Nordthy samt for Jammerbugt Kommune og findes således ingen andre steder i verden.

Thy-Gøgeurt.

Lars på jagt efter Hedepletvinge.

Naturplejen på arealerne, som for langt den største del ejes af Naturstyrelsen Thy, ser ud til at være optimal. Det er nænsomt ryddet for generende opvækst og har et passende græsningstryk.

Det var med store forventninger, at Lars og jeg en lidt blæsende, solrig torsdag i juni skrævede over hegnene til engen. Hedepletvinge og Thy-Gøgeurt på samme lokalitet. Kunne det blive bedre? Efter et par timer havde vi oplevet det hele: Sværmende og nektarsøgende Hedepletvinge (>30) samt Thy-Gøgeurt i begyndende blomstring (>50).

Det var især Håret Høgeurt *Hieracium pilosella* og Trævlekrone *Lychnis flos-cuculi*, som blev besøgt af Hedepletvinge, der indimellem overfladisk kunne forveksles med Okkergul Pletvinge *Melitaea cinxia*, som også sværmede på arealerne. Jeg var tilmed så heldig, at se en Hedepletvinge med snablen nede i en Thy-Gøgeurt. Desværre nåede jeg kun at få et billede af fraflyvningen.

Nye tiltag

På initiativ af biologen Dorthea Albrechtsen, Thisted Kommune, blev der afholdt en Hedepletvingedag den 25. august 2017, hvor hele netværket omkring sommerfuglen Hedepletvinge var samlet ved Vullum Sø.

Efter en kort introduktion til arten, herunder udbredelse, levesteder og forvekslingsmuligheder, gik man i gang med at kortlægge forekomsten ved Vullum Sø. Man fandt 250-300 spin på Djævelsbid!

Det lover godt for artens fremtid i området, og det animerer samtidig til en grundig eftersøgning på potentielle lokaliteter. Der vil senere blive orienteret yderligere om arten i Naturnyt og fremlagt en plan for, hvordan medlemmer af BFN og andre kan medvirke til at kortlægge og måske finde nye forekomster af Hedepletvinge i 2018.

*Forfatterens adresse:
Michel Wester 17A
Klitmøller
7700 Thisted
Ib.nord.nielsen@gmail.com*

Bog anmeldelse

PATTEDYR I NORDEN

Bog af Jan Kjærgaard Jensen og Ole Frank Jørgensen.

Gyldendals Forlag, 2017, 348 sider. Pris kr. 349,95.

Gennem årene er der skrevet mange håndbøger om fugle, men langt færre om pattedyr. Det var derfor spændende at modtage denne bog, der må betragtes som en efterfølger af Nordens Pattedyr og delvis af Dansk Pattedyratlas.

Indhold

Bogen omfatter følgende hovedafsnit: Bestemmelsesnøgler (83 sider); herefter artsbeskrivelser, som er inddelt i: insektædere, flagermus, støttetandede, gnavnere, rovdyr, hvalros og sæler, klovdyr og hvaler. For hver art beskrives: forvekslingsmuligheder, kendetegn, levested og udbredelse, føde, levevis samt i et særligt afsnit: ”sådan opleves den”. Sidst i bogen litteraturliste og artsregister, hvor så vidt muligt alle navne på pattedyr i de nordiske lande er nævnt. Fotos er vist for alle pattedyrarter hjem-

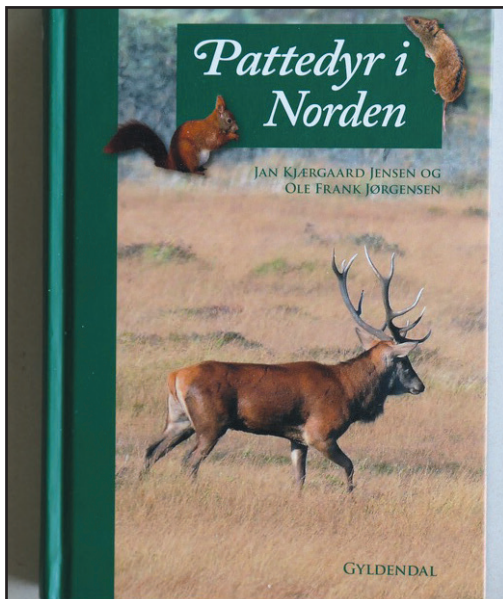
mehørende i Norden. Derimod mangler desværre udbredelseskort.

Bestemmelsesnøgler

Bestemmelsesnøglerne fylder en stor del af bogen. I forordet skriver forfatterne: ”Vores vigtigste mål med denne bog har været at give brugeren let adgang til navnet på et fundet dyr”. Det har således været forfatterne magtpåliggende at lave bestemmelsesnøgler, så alle arter kan nøgles. Er målet så nået? Absolut – men dog ikke helt.

Afsnittet om bestemmelse af spidsmus kan laves bedre og mere enkelt end vist i bogen. Sikker flagermus-bestemmelse på baggrund af størrelse og flugtkarakter iagttaget vha. håndlygte, som nævnt i bogen, er kun mulig for enkelte arter. En sikker bestemmelse foretages primært via stemmeoptagelser (vha. flagermusdetektor) og ved at undersøge eksemplarer på tæt hold (fx i hånden). Tegningerne til bestemmelse af flagermus er ofte ikke detaljerede nok - det gælder fx angivelse af sporebrusk og ørelap. For Vandflagermus burde de relativt store fødder nævnes som et vigtigt kendetegn for arten. Det overrasker, at man har fundet en fysisk forskel på Pipistrellflagermus og Dværgflagermus - det er i hvert fald helt nyt for mig.

Adskillelse af Halsbåndmus og Skovmus alene på grundlag af tænderne, som vist i bogen, er mig bekendt ikke mulig, mens kranie mål ud fra størrelsen i nogle tilfælde er brugbar til bestemmelse af Halsbåndmus. Når det så er sagt, er de øvrige bestemmelsesnøgler gode eller endda fremragende – og præsenteret pædagogisk

rigtigt, så selv mindre øvede kan få glæde af bogen.

Fotos

Det har været et gigantisk arbejde at fremskaffe fotos af alle Nordens pattedyr, fordi flere arter er sjældne eller vanskeligt tilgængelige, bl.a. er de fleste pattedyrarter overvejende nataktive. Fotokvaliteten er gennemgående meget god, om end det i flere tilfælde havde være ønskeligt med større format - små billeder bliver ofte for mørke. Dejligt med de informative billedtekster. Billedet af Vandspidsmus (s. 98) er meget atypisk og ligner mere en Taigaspidsmus. Og billedet af Frynseflagermus (s. 127) er helt givet en Vandflagermus, hvilket også stemmer overens med den øvrige billedtekst til fotografiet. Fotografens navn er i øvrigt stavet forkert.

En vurdering

Det kan meget let gå galt, når man giver sig i kast med at skrive en fagbog i et omfang som nærværende, men bogen er særdeles velskrevet og proppet med meget ny viden, om end der også er forhold, som burde være siet fra eller tilføjet ved korrekturlæsningen.

Afsnittet ”sådan opleves den” er en helt ny idé sammenlignet med andre naturfagbøger og giver god mening. Her nyder læseren godt af forfatternes mangeårige viden om dyrelivet i feltet. Og så er det befriende med humoristiske indslag i en fagbog, der ellers kan være lidt tør læsning. Fx (s. 107) ”...kan man tage en tur med Den transsibiriske Jernbane med stop undervejs. Finder man ikke Taigaspidsmus, får man garanteret set andre dyr”.

Mht. til artsnavne er Brun Langøret Flagermus velvalgt, men det er Almindelig Markmus til gengæld ikke. Den bør kaldes Nordmarkmus som pendant til Sydmarkmus. Anvendelse af ”almindelig” i et artsnavn er generelt uheldigt, men det er en sidebemærkning.

Det havde været ønskeligt, om bogen var lidt mere opdateret mht. pattedyrenes relationer til klimaændringer, pesticider, udbredelse, statusændringer o. a., som kunne have været nævnt med få ord. Her tænker jeg bl.a. på flagermus generelt, Pindsvin (pesticider), Pindsvin og Husmus (markant tilbagegang), Mosegris (top-år), Rød Ræv vs. Polarræv (konkurrence). Halsbåndmus er i dag udbredt i det meste af Thy, Brun Rotte er nu på Fanø, Hasselmusens kerneområde i Danmark er Sydfyn og Brandmusens er Lolland-Falster. Vandspidsmusen er næppe almindelig i Danmark. Ugler spiser stort set ikke Muldvarp (s. 110).

Godt gået - trods alt

Beskrivelserne af de mange arter, de talrige feltkendetegn og ynglebiologiske forhold, der ofte er mangelfuldt undersøgt, kan nok give panderynker i et bogprojekt. Bogens forfattere har imidlertid løst opgaven flot. Tilmed har vi fået faglig viden, der sjældent er beskrevet.

Bogen kan varmt anbefales, ikke mindst på rejser i de nordiske lande, hvor man ofte har savnet faglitteratur lige ved hånden. Det har været et gigantisk skriveprojekt, ikke mindst afsnittene om feltbestemmelse, om end der er svipsere. Det har naturligvis været vanskeligt at ”få alt med” i håndbogsformat. Det er ligeledes en næsten umulig opgave at have aktuel viden om alle pattedyrarter.

I en eventuel senere udgave af Pattedyr i Norden er flere faglige justeringer påkrævet. Færre billeder og mere tekst må anbefales. Mange læsere vil sikkert savne udbredelseskort, og her kunne forfatterne have henvist til The Atlas of European Mammals.

Anmelderens adresse:
Jørgen Terp Laursen
Engdalsvej 81 B
8220 Brabrand
jil@kirkeugle.dk

Stærehotel med udsigt til Ove Sø i Thy

Tekst og foto: Tage Leegaard

Hos Lone og Kresten Højbak på Hedevej i Sønderhaa i Midtthly er det ikke nemt at se, at bestanden af Stære *Sturnus vulgaris* er faldet dramatisk.

For 4 år siden var familien meget plaget af Stankelben i græsplænen, og Kresten indrettede så et stærehotel med 28 huller. Senere er der sat flere boliger op nedenunder, men dér er volumen i kasserne for lille, så de bliver hverken benyttet af Stære eller af andre fugle.

I 2017 var der ynglende Stære i samtlige 28 kasser, og der kom unger på vingerne fra samtlige kuld. Hvor mange ved de ikke, men det må jo være blevet til en pæn lille flok, som måske har sluttet sig til de mange andre Stære, som raster ved Ove Sø, hvor man om efteråret også kan se ”Sort Sol”.

Ved Ringmærkerforeningens årsmøde her i november 2017 hørte vi et foredrag af Henning

Heldbjerg fra Dansk Ornitologisk Forening, som i sin forskning har påvist, at Stæren i yngletiden er helt afhængig af kreaturgræsede marker. Rundt om hjemmet på Sønderhaa Hedevej er der mange økologiske græsmarker, som bliver græsset af kreaturer, ligesom holmen Madstedborg i Ove Sø bliver afgræsset, så den fine stærebestand passer fint med resultaterne i Heldbjergs forskningsresultater.

Lone og Kresten har ikke oplevet, at der kommer mere end et kuld på vingerne årligt, men de oplever hvert år, at Stærene opholder sig i og ved kasserne i en til to uger i august.

I øvrigt er problemet med Stankelben i deres store græsplæne overstået.

*Forfatterens adresse:
Jestrupvej 8, 7752 Snedsted
tage@tageleegaard.dk*

Samtlige 28 kasser var beboet af Stære i sommeren 2017.

Biologisk Forening for Nordvestjyllands bestyrelse og arbejdsgrupper:

Formand:

Poul Nystrup Christensen, Herningvej 64,
6950 Ringkøbing. - Tlf. 22157738.
pnystrup@live.dk

Næstformand:

Marianne Riis, Bygholmvej 70,
7742 Vesløs. - Tlf. 40777210
marianne_riis@hotmail.com

Kasserer:

Ib Nord Nielsen, Michel Wester 17 A,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 40579323
ib.nord.nielsen@gmail.com

Sekretær:

Lars Smith, Højrisvej 2,
7900 Nykøbing Mors. - Tlf. 98811533
hojrisvej2@gmail.com

Bestyrelsesmedlem:

Jan Salmonsens, Mads Posts Vej 5,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 97975148.
salmonsens@pc.dk

Redaktør af BFN-NYT:

Nanna Gad, Villerupvej 5,
7755 Bedsted. - Tlf. 97945025
nannagad@gmail.com

Leder af BFN's Naturkurser:

Jens Handrup, Tøttrupvej 5,
7752 Snedsted. - Tlf. 30506992
handrup@outlook.dk

BFN-arrangementer:

Jørgen Nordkvist, Markvænget 14C,
7700 Thisted - Tlf. 97924165
nordkvist@mail.dk

Knud-Allan Knudsen, Villerupvej 5
7755 Bedsted. - Tlf. 97945025
nannagad@gmail.com

Else M. Kristensen
- Tlf. 97985324
else.mk@live.dk

Medlemskartotek:

Birgit og Carsten Schultz, Nørbyvej 18, Tved,
7700 Thisted. - Tlf. 40463820.
birgitogcarsten@gmail.com

BFN's Forlag:

Knud Knudsen, Stenbjerg Kirke Vej 28,
Stenbjerg, 7752 Snedsted.
knud.knudsen@knudsen.mail.dk

Naturplejenetværket for Nordvestjylland:

Hamish Stewart, Østerstrandvej 4,
Skyum, 7752 Snedsted.
hamish@mail.dk

Leder af »Hummerhuset«, i Klitmøller:

Leo Salmonsens, Vinkelsti 3,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 97975246.

Leder af »Tved Gl. Skole» i Tved:

Birgit og Carsten Schultz - se adresse ovenfor.

Nordvestjysk Ringmærkningsgruppe:

Jan Salmonsens - se adresse ovenfor.

Det grønne råd i Thisted Kommune:

Hans Henrik Hust, Legindvej 39, Jestrup,
7752 Snedsted. - Tlf. 97939120.

Grønt råd - Morsø Kommune:

Elsemarie Kragh Nielsen, Vustholmevej 128,
9690 Fjerritslev. - Tlf. 40478475.

Brugerrådet for Naturstyrelsen Thy:

Marianne Riis - se adresse ovenfor.

Nationalpark Thy - Nationalparkrådet:

Poul Nystrup Christensen - se adresse ovenfor

BFN's Fuglestudiekredse:

Elly Hansen, Kystvejen 75, Svankær,
7755 Bedsted. - Tlf. 29467553.

Hans Henrik Larsen, Limfjordsvej 5,
Lyngs, 7790 Thyholm. Tlf. 26608660.

BFN's Naturdata:

Knud Knudsen, Stenbjerg Kirke Vej 28,
Stenbjerg, 7752 Snedsted.
knud.knudsen@knudsen.mail.dk

RETURADRESSE:

Biologisk Forening for Nordvestjylland
Ørhagevej 189, Klitmøller
7700 Thisted

B

Foreningens sponsorer i 2017:

*Sparekassen Thy • Sønderhå-Hørsted Sparekasse • Thy-Mors Energi
Nykredit • Andelskassen Midtthy • Sparekassen Vendsyssel
Dolle, Frøstrup • Thisted Bryghus • Malte Haaning Plastic
Snedsted Turistbusser • America A/S*

Læs i dette nr.:

Lad naturen i fred	149
På plantesafari i Nationalpark Thy	150
Bruden - et møde på Agger Tange	163
Hedepletvinge i Thy	167
Bog anmeldelse	170
Stærehotel med udsigt til Ove Sø	172

